

Diplomatins vakande öga

Utländska sändebuds hantering av rykten i Stockholm under 1746–1747 års riksdag

Under våren 1744 byttes den danska envoyén i Stockholm ut. Det nya danska sändebudet, Niels Krabbe Vind (1705–1766), försågs, som brukligt var, med instruktioner för sin tjänstgöring i den svenska huvudstaden.¹ Av instruktionens 16 punkter berörde en Kristian VI:s oro för att de fredliga relationerna mellan de två skandinaviska kungadömena kunde brytas från svenskt håll. Därför skulle Vind ”hålla ett ständigt vakande öga över alla göranden” särskilt inom sjö- och landsstridskrafterna samt samla ”pålitliga och omedelbara nyheter”. Syftet var att kungen skulle ”underrättas om allt i tid och säkras mot alla överraskningar”.² Uppmaningen om att bevaka ett svenskt nyhetsfält fick särskild tyngd ungefär ett och ett halvt år efter Vinds ankomst till Stockholm, då en ny ståndsriksdag inleddes i mitten av september 1746.³

1. För Vind se G. L. Wad, 'Niels Krabbe Vind', C. F. Bricka (red.), *Dansk biografisk lexikon* (Kjøbenhavn 1905), s. 10.
2. "[...] so ist [...] daher vor unseren Dienst höchst nöthig, daß er unser Envoyé Extraord:re auf alle dortige Demarches [...] ein beständig wachendes Auge habe, und davon zuverlässige und ohngesäumete Nachrichten allezeit einzuziehen, äußersten Fleißes angewendet seye, damit wir von allen in zeiten benachrichtiget, und gegen alle Surprisen gesichert seyn können." Instruktion för Vind (13.3.1744) §8, Personalakter vedrørende det kongelige gesandtskab i Stockholm (1731–1767), Sverige A II: Akter og dokument vedr. det politiske forhold til Sverige vol. 62, Tyske Kancelli, Udenrigske Afdeling (TKUA), Rigsarkivet (RA), Köpenhamn.
3. Jag vill tacka de två anonyma granskarna vars kommentarer varit till stor hjälp under redigeringen av uppsatsen. Uppsatsen har skrivits som en del av projektet *Upplysningens aktörer. Förändrade tänkesätt i 1700-talets Nordeuropa*, finansierat av Finlands Akademi 2017–2021 (finansieringsbeslut 307668 och 326253).

Vinds instruktion var på inget sätt speciell. Att inhämta information om allt som kunde tänkas vara till nytta för den regent ett sändebud representerade var – och är – en av det diplomatiska uppdragets grundpelare.⁴ Frågan inställer sig emellertid vad som i mitten av 1700-talet avsågs med ”pålitliga och omedelbara nyheter”. Vilken typ av under rättelse- och utvärderingsarbete förutsattes Vind göra? Som Mary Lindemann påpekat uppvisar diplomatiska korrespondenser under tidigmodern tid en stor mångfald av ämnen långt utanför det som i dag skulle klassas som utrikespolitik.⁵ Även Vinds korrespondens från Stockholm behandlar ett stort antal ämnen och begränsade sig inte enbart till en bevakning av politiska och militära angelägenheter. Kravet på omedelbarhet vittnar å sin sida om en uppfattning om att distanser i tid och rum kunde överkommas, en sorts samtidighetskänsla skapad av ett allt snabbare nyhetsflöde.⁶ Vilken typ av information som räknades som en nyhet är däremot svårt att avgöra. Vilken roll spelade till exempel olika typer av rykten, skvaller och hörsägen i den diplomatiska korrespondensen?

Utgående från rykten som kan spåras i diplomatiska rapporter från Stockholm under 1746–1747 års riksdag strävar jag i föreliggande uppsats efter att granska utländska sändebuds hantering av rykten i den svenska huvudstaden. Under de senaste decennierna har forskningen kring rykten under tidigmodern tid fördjupats avsevärt. Jacob Christenssons påstående om att skvaller och ryktesspridning kommer på undantag när historiker behandlar gångna tiders kunskaps- och informationssamhällen gäller numera enbart med stora förbehåll.⁷ En del studier, som helt eller delvis behandlat rykten, har fokuserat på det tidigmoderna informationssamhällets anatomi och fördjupat vår förståelse för var och hur nyheter, rykten och skvaller

-
4. Jean-Claude Waquet, 'Introduction', Stefano Andretta (dir.), *Paroles de négociateurs. L'entretien dans la pratique diplomatique de la fin du Moyen âge à la fin du XIXe siècle*, Collection de l'École française de Rome 433 (Rome 2010), s. 2.
 5. Mary Lindemann, 'The discreet charm of the diplomatic archive', *German History* 29 (2011:2), s. 283–304.
 6. Brendan Dooley, 'Introduction', Brendan Dooley (ed.), *The Dissemination of News and the Emergence of Contemporaneity in Early Modern Europe* (Farnham 2010), s. 1–19.
 7. Jakob Christensson, 'Ryktet går. Om skvallrets plats i 1700-talets informationssamhälle', *Historisk Tidskrift för Finland (HTF)* 88 (2003:2), s. 132–153, här s. 132.

spreds.⁸ Ett tillägg till denna infallsvinkel utgörs av de forskningsrön som pekat på vikten av att beakta informationsflöden som en del av en ”transnationell informationskultur”.⁹ Andra studier har framför allt betonat ryktesspridningens politiska funktion i egenskap av de politiskt exkluderades röst.¹⁰ I anslutning till 1500- och 1600-talens Venedig har till exempel Filippo de Vivo frågat sig i vilken grad ”politisk kommunikation” var en politisk handling för personer utan tillgång till institutionell påverkan.¹¹

I stället för att se ryktesspridning som en medveten politisk handling, har Tabetha Leigh Ewing lyft fram det paradoxala i hur rykten spreds och hur de uppfattades. I en undersökning kring rykten om österrikiska tronföljdskriget i Paris gör hon gällande att rykten om ärenden som formellt enbart berörde den militära ledningen eller den högsta statsmakten spreds av en intresserad allmänhet utan att detta nödvändigtvis utgjorde ett regimkritiskt ställningstagande. Denna okritiska ryktesspridning bidrog emellertid till att bana väg för en omdefiniering av den politiskt intresserade allmänhetens och dess opinions betydelse senare under 1700-talet.¹² Ewings beskrivning tar med andra ord avstånd från en tolkning av ryktesspridningen som en politisk akt, utan att för den skull ge avkall på tanken om ryktens om-

-
8. Se framför allt Robert Darnton, 'An early information society. News and the media in Eighteenth-Century Paris', *The American Historical Review* 105 (2000:1), s. 1–35. För ett exempel på en studie i tidigmoderna informationsflöden både genom olika typer av källor och mellan olika geografiska områden, se John-Paul A. Ghobrial, *The whispers of cities. Information flows in Istanbul, London, and Paris in the age of William Trumbull* (Oxford 2014).
 9. Joad Raymond, 'Les libelles internationaux à la période moderne : étude préliminaire', *Études Épistémè* 26 (publicerad online 23.12.2014), DOI: 10.4000/episteme.297 (hämtad 27.4.2018). För diplomaters uppmärksammande av gränsöverskridande rykten om lokala uppror se Miriam Rönnqvist, 'Smittande oro? Revoltenerfaring som katalysator för den svenska överhetens retorik och taktik i mötet med uppror underifrån under 1600-talet', Trond Bjerkås & Knut Dørum (red.), *Eneveldet før undergangen. Politisk kultur i Norge 1660–1814* (Oslo 2017), s. 113–149.
 10. Se till exempel Tim Harris (ed.), *The Politics of the Excluded, c. 1500–1850* (Basingstoke & New York 2001), särskilt Ethan H. Shagan, 'Rumours and popular politics in the reign of Henry VIII', Harris (ed.), *The Politics of the Excluded*, s. 30–66. Även Adam Fox, 'Rumour, news and popular political opinion in Elizabethan and Early Stuart England', *The Historical Journal* 40 (1997:3). s. 597–620.
 11. Filippo de Vivo, *Information and Communication in Venice. Rethinking Early Modern Politics* (Oxford 2007), s. 2.
 12. Tabetha Leigh Ewing, *Rumor, Diplomacy and War in Enlightenment Paris*, Studies on Voltaire and the eighteenth century 2014:07 (Oxford 2014).

välövande politiska följder. Det avgörande var den vikt en övervakande statsmakt gav åt hörsägen med politiskt innehåll.

Vid sidan av överheten bevakade även representanter för utländska makter vilken information som spreds på den ort de tjänstgjorde. I enlighet med Ewings tanke om ryktesbevakningens paradoxala effekter frågar jag mig vilka följder sändebuds bevakning av ryktesspridningen hade. För det första, hur bevakade diplomatikåren rykten på en tjänstgöringsort som Stockholm? För det andra, hur bemötte de rykten som ur deras synvinkel var oönskade? Slutligen, vilka reaktioner eller följder fick diplomatikårens behandling av rykten? Uppsatsen utgår från tanken om den tidigmoderna diplomatins tendens att skapa offentliga debatter som ogillades av värdlandets myndigheter.¹³ Jag antar därmed att sändebuds uppmärksammande av rykten var problematiskt. Det kunde störa relationen mellan representerad makt och värdland, men skapade även spänningar lokalt. Syftet är att blottlägga denna problematiska relation mellan diplomati och ryktesspridning under 1700-talet.

Den svenska riksdagen i allmänhet och mer specifikt ständernas sammankomst 1746–1747 utgör tacksamma studieobjekt för en granskning av relationen mellan diplomati och ryktesspridning.¹⁴ Ständernas sammanträden gjorde Stockholm till en arena för en särskilt livlig politisk ryktesspridning och opinionsbildning.¹⁵ År 1746 sammankallades ständerna med freden i Åbo och valet av Adolf Fredrik till svensk tronföljare i färskt minne. Tronföljdsvalet hade genomförts under stark press från ryskt håll och lett till ett danskt krigshot 1743.¹⁶ Samtidigt ledde österrikiska tronföljdskriget på kontinenten till ett komplicerat

-
13. Helmer Helmers, 'Public diplomacy in Early Modern Europe', *Media History* 22 (2016:3–4), s. 401–420, här s. 402.
 14. Kopplingen mellan utländska sändebud i Stockholm och den lokala nyhetsmarknaden, men långt senare under frihetstiden, har tidigare uppmärksamats i Marie-Christine Skuncke, 'Medier, mutor och nätverk', Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 649 (Helsingfors & Stockholm 2003), s. 255–286.
 15. För en omfattande studie i Stockholm som centrum för det svenska politiska livet, bland annat vad gäller informationspridning, se Karin Sennefelt, *Politikens hjärta. Medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm* (Stockholm 2011). Vad gäller rykten i form av smädeskrifter se ibid., 'Citizenship and the political landscape of libelling in Stockholm, c. 1720–70', *Social History* 33 (2008:2), s. 145–163.
 16. Olof Jägerskiöld, *Den svenska utrikespolitikens historia. II:2, 1721–1792* (Stockholm 1957), s. 163.

allianspolitiskt maktspel i Europa. Vissa av de frågor som skulle lösas under riksdagen blev, med Olof Jägerskiölds ord, ”problem av europeisk räckvidd”, framför allt riksrådets sammansättning och Sveriges utrikespolitiska orientering.¹⁷ Det spända läget var en grogrund för rykten både om militära hot från Sveriges grannländer och planer på att omkullkasta den relativt färska tronföljden.

Uppsatsens undersökning baserar sig på en jämförelse mellan tre beskickningsarkiv – de danska, franska och brittiska beskickningarna – samt det svenska rådets protokoll i utrikesärenden.¹⁸ Därtill har även ryska memorial och noter till den svenska regeringen genomgått i brist på ryska depescher.¹⁹ De genomgångna diplomatiska korrespondenserna utgör ett omfattande material med en till två depescher per vecka under riksdagen. De representerar olika infallsvinklar i förhållande till riksdagen: medan det danska sändebudet främst hade ett intresse av att bevaka utvecklingen i grannlandet, var de franska och brittiska sändebuden engagerade i att stöda motsatta politiska grupperingar. Alla hade dock ett intresse av att följa med och rapportera olika former av rykten i Stockholm. En parallell läsning av ett flertal diplomatiska korrespondenser och svenska myndighetsarkiv möjliggör en flerfaldig granskning av sändebudens förhållningssätt visavi rykten i Sverige. Av källorna framgår inte enbart hur de undersökta sändebuden själva beskrev rykten, utan även hur de beskrev och bedömde diplomatiska

17. Jägerskiöld, *Den svenska utrikespolitikens historia*, s. 169–170.

18. Envoyé extraordinaire Niels Krabbe Vinds og ambassadeur extraordinaire Carl Juels gesandtskabsarkiver, Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn. Correspondance politique (CP), Suède, vol. 213–216, Archives du Ministère des Affaires Étrangères (AMAE), La Courneuve. State Papers Foreign, Sweden, SP 95/99–100, Records assembled by the State Paper Office, including papers of the Secretaries of State up to 1782, The National Archives (NA), Kew. Riksrådets protokoll i utrikesärenden (RPU) 1746/2, 1747/1–2, Rådsprotokoll 1746–1747, Riksarkivet (RA), Stockholm. De tre korrespondenserna representerar olika kalendrar: Danmark och Frankrike hade övergått till gregorianska kalendern, medan Storbritannien, i likhet med Sverige, fortfarande använde sig av gamla stilen. De danska och franska depeschererna har emellertid dubbeldatering enligt både nya och gamla stilen, vilket underlättar jämförelsen mellan källorna. Datumen i uppsatsen anges, om inget annat uppges, enligt gamla stilen (den kalender som användes i Stockholm).

19. Memorialen och noterna ingår i *Diplomatica Muscovitica*, DM 628, RA, Stockholm. Den ryska beskickningens arkiv har inte kunnat användas, eftersom Arkhiv vnesnei politiki Rossiiskoi Imperii (AVPRI) (Arkivet för Ryska imperiets utrikespolitik) varit stängt 2012–2016, då materialinsamlingen som uppsatsen baserar sig på pågått.

kollegers agerande samt vilka reaktioner diplomatikärens agerande väckte hos värdlandets myndigheter.²⁰

Rykten i den diplomatiska rapporteringen

En reflektion över det utrikespolitiska ryktets roll i 1700-talets politiska liv och i den diplomatiska rapporteringen förutsätter en förståelse för hur beskickningar manövrerade i det informationssamhälle där de befann sig. Varför intresserade sig diplomater överhuvud för rykten? Kärnan i de utländska sändebudens informationsuppdrag i Stockholm utgjordes visserligen av att inhämta information från den svenska huvudstaden. Mot bakgrund av olika intressen hos den regent de representerade varierade dock uppdragets fokus. Den franske ambassadören i Stockholm, markisen av Lanmary (1689–1749),²¹ skulle till exempel under riksdagens första månader sondera möjligheten både till en trippellians mellan Sverige, Preussen och Frankrike och till ett närmande mellan Sverige och Danmark under fransk regi.²² Hans brittiske kollega, Melchior Guy Dickens (ca 1696–1775),²³ rapporterade å sin sida kontinuerligt om den ryska beskickningens förehavanden, eftersom det låg i Storbritanniens intresse att samverka med Ryssland i Stockholm.²⁴ Hur snappade sändebuden upp information med anknytning till den här typen av konkreta uppdrag och vilken roll hade rykten i deras rapportering?

Den diplomatiska korrespondensens källmaterial är svårt att greppa, eftersom de informanter sändebuden använde sig av för att inhämta

-
20. För en liknande metod, men med ett annat tematiskt fokus, se Daniel Legutke, *Diplomatie als soziale Institution. Brandenburgische, sächsische und kaiserliche Gesandte in Den Haag, 1648–1720*, Niederlande-Studien Band 50 (Münster 2010). För ett komparativt grepp kring diplomatiska källor se Erik Thomson, 'For a comparative history of early modern diplomacy', *Scandinavian Journal of History* 31 (2006:2), s. 151–172.
 21. För Lanmary, se Julien de Courcelles, *Histoire généalogique et héraldique des pairs de France, des grands dignitaires de la couronne, des principales familles nobles du Royaume, et des maisons princières de l'Europe. Précédé de la généalogie de la maison de France* 2 (Paris 1822), s. 22–23.
 22. Se till exempel Lanmary 7.10.1746, 14.10.1746, 11.11.1746, 25.11.1746, 28.11.1746, 4.12.1746, och 19.12.1746, CP Suède vol. 214: Jägerskiöld, *Den svenska utrikespolitikens historia*, s. 169, 171.
 23. För Guy Dickens, se Fred R. Gale, 'Colonel Melchior Guy Dickens', *Notes and Queries* CLXII (Jan 30 1932), s. 75–77.
 24. Jägerskiöld, *Den svenska utrikespolitikens historia*, s. 169–171. För exempel på Guy Dickens kommentarer om den ryska beskickningen, se t.ex. september–november 1746 i SP 95/99, NA, Kew, där det ryska sändebudet nämns i så gott som varje depesch.

olika typer av information vanligtvis hölls anonyma. Det skulle till exempel vara intressant att utreda beskickningspersonalens roll i informationsflödet till sändebuden, men på den här punkten är de officiella depescherna beklagligt tysta. I beskickningspersonalen ingick legationssekreterare, som ofta stannade på tjänstgöringsorten längre än ambassadören eller envoyén och därmed kunde ha en fördjupad kunskap i lokala förhållanden. När Vind anlände till Stockholm 1744, väntade till exempel samme legationssekreterare som föregångaren haft på honom.²⁵ Trots att den diplomatiska korrespondensen oftast tiger om vem som inhämtade rykten och hur, var informationsförmedlingen av allt att döma en kollektiv insats. Sändebud inhämtade information från kontaktpersoner bland svenska aktörer och från de diplomatiska kolleger de samarbetade med.²⁶

Även om informanternas identitet inte går att fastställa, kan diplomatikårens informationsförmedling antas ha byggt på ett mångfacetterat urval av källor: hörsägen som förmedlades muntligen, avskrifter av statshandlingar, handskrivna politiska skrifter och tryckta skrifter med ett nyhetsvärde. Brendan Dooley har genom att peka på det komplexa förhållandet mellan handskrivna nyhetsbrev och gasetter lyft fram hur rykten och nyheter spreds genom ett flertal medier under tidigmodern tid, även efter uppkomsten av tryckt press.²⁷ I Sverige präglades decennierna före 1766 års tryckfrihetsförordning av en livlig debatt genom framför allt handskrivna politiska skrifter,²⁸ samt i ett politiskt umgänge utanför riksdagens institutioner.²⁹ Tidningspressen dominerades av *Posttidningen*, ett statligt auktoriserat organ med huvudsakligen ut-

25. Se Vinds rekommendation för sekreteraren Carsten i samband med dennes anhållan om att få tjänstgöra annanstans än i Stockholm; brev bifogat Vinds depeesch n:o 36 (14.7.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

26. Se till exempel Guy Dickens beskrivningar av informationsutbyten med den ryska beskickningen, Guy Dickens 24.3.1747, 7.4.1747, 26.5.1747, SP 99/100, NA, Kew.

27. Dooley, 'Introduction', s. 12–13. Angående det faktum att handskrivna nyhetsblad fortlevde inom vissa kontexter långt efter att en regelbunden, tryckt press uppstått i Europa, se Simon F. Davies & Puck Fletcher, 'Introduction', Simon F. Davies & Puck Fletcher (eds), *News in Early Modern Europe. Currents and Connections*, Library of the written word. The handpress world 39 (Leiden & Boston 2014), s. 1–16, här s. 5–6.

28. Erik Bodensten, *Politikens drivfjäder. Frihetstidens partiberättelser och den moral-politiska logiken*. *Studia historica Lundensia* 23 (Lund 2016), s. 126.

29. Karin Sennfelt, 'Frihetstidens politiska kultur', Jakob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Del. 4 Frihetstiden* (Stockholm 2006), s. 17–49, här s. 28.

rikesnyheter.³⁰ För ett sändebud med uppdrag att bevaka en svensk riksdag var tidningspressen följaktligen en sekundär källa. Däremot kunde den utrikesadministration ett sändebud representerade inhämta nyheter om Sverige från gassetter i andra länder. Det här framgår av den franske ambassadören Lanmarys försök att utreda missförstånd efter att hans överordnade hade feltolkat uppgifter om riksdagen som ingått i nederländska *Gazette d'Amsterdam*.³¹

Förekomsten av olika typer av medier framkommer stundvis i den diplomatiska korrespondensen. Lanmary beklagade sig till exempel i november 1747 över att han tidigare förmedlat felaktig information om ett tal som hållits vid hovet. Hans rapport hade baserat sig på vad flera personer berättat för honom, vilket utmynnade i en förvrängd analys som ”ofta hände när något passerade flera munnar”.³² I detta fall var det med andra ord brister i informationen som ådagalade en muntlig informationsförmedling. Vind bifogade å sin sida under våren 1747 en anonym, politisk skrift i dansk översättning, eftersom han ”ansåg den läsvärd för att få insikt i de idéer som man försöker injuta i allmänheten här”.³³ Skriften var en av flera anonyma, handskrivna pamfletter som spreds under riksdagen. Även om Vind inte tog ställning till skriftens spridning, visar hans omsorg om att sända över den i översättning att han värdesatte dess nyhetsvärde. Den förmedlade en bild av en politisk debatt i Danmarks grannland. När Vind före riksdagens början hade bifogat tidningar från Sverige till sin depesch, var det däremot för att illustrera hur ointressanta nyheterna som ingick i dem var.³⁴

-
30. Ingemar Oscarsson, 'Med tryckfrihet som tidig tradition (1732–1809)', Karl Erik Gustafsson et al. (red.), *Den svenska pressens historia I. I begynnelsen (tiden före 1830)* (Stockholm 2000), s. 98–215, här s. 118–119.
31. Se Lanmary 19.12.1746, CP Suède vol. 214; reskript till Lanmary 2.1.1747 (n.s.), Lanmary 9.1.1747 och 24.4.1747, CP Suède vol. 215, AMAE.
32. "Je vous ay fort imparfaitement fait l'analyse du discours de l'Ambassadeur de Russie au P:ce Royal de Suede, telle que differentes personnes me l'avoit fait ainsy que cela arrive ordinairement quand un fait passe par differentes bouches"; Lanmary 21.11.1746, CP Suède vol. 214, AMAE.
33. "[...] d'autant qu'elle m'a paru meriter la lecture pour voir les Idées, que l'on tache d'inspirer ici au Public [...]" Den bifogade skriften hette översatt *En Swensk Mandts Tanker over Conjuncturerne vid og under Rigs-Dagen 1746 et 1747*. Vinds depesch n:o 16 (27.3.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.
34. I juli 1746 skrev Vind en mycket kort depesch, som främst var ett följebrev för några gassetter som skulle sändas över. De bifogade tidningarna innehöll enligt honom "alla nyheter i detta land" och visade "hur ointressanta dessa var"; Vinds depesch n:o 32 (29.7.1746), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

Förutom av vilka källor som utnyttjades påverkades den diplomatiska rapporteringens nyhetsbevakning även av fluktuationer i informationsförmedlingens rytm. Den anpassade sig efter nyhetsflödet på de politiska arenorna genom att intensifieras, avta eller, i undantagsfall, avstanna. Riksdagarna inverkade på det politiska livet i huvudstaden inte minst i form av en mycket stor tillströmning av människor.³⁵ Under en lång riksdag var arbetstakten emellertid inte lika intensiv från början till slut och en del ledamöter åkte hem innan riksdagen avslutats.³⁶ Därtill påverkades informationsflödet av mindre förändringar som helger och sommarsånger, vilka medförde en nedsatt takt för eller ett avbrott i riksrådets sammanträden och riksdagens ståndsplena samtidigt som hovets umgängesliv kunde flytta ut ur staden.

Fluktuationer som innebar färre rykten kring det politiska livet att rapportera om och en försvärad informationstillgänglighet syns tidvis i sändebudens rapportering. Vind förklarade i början av 1747 att han var tvungen att vänta på att en av hans vänner återvände från landsbygden för att kunna få en bekräftelse på rykten om de nyaste svenska diplomatiska rapporterna från S:t Petersburg.³⁷ Kommentaren illustrerar både ett beroendeförhållande till särskilda kontaktpersoner och de avbrott i tillgången till information som uppstod då dessa avlägsnade sig från Stockholm. När Vind i juni 1747 meddelade att Fredrik I:s hov lämnat staden medan tronföljaren, som bestämt sig för att inte fjärma sig från ständerna, hade förflyttat sig till förstaden Friederichshoff,³⁸ kan kommentaren å sin sida ha varit en förvarning om att Vinds rapportering skulle trappas ner. Medan han oftast hade avsänt depescher två gånger i veckan under riksdagens intensiva inledande månader, varierade antalet depescher i högre grad mellan en och två i veckan under sommarmånaderna 1747.³⁹ Den brittiska beskickningen, som var mer engagerad i att påverka riksdagsbesluten, upprätthöll däremot en aktiv rapportering även under sommaren.⁴⁰ Det var med andra ord både

35. Sennefelt, *Politikens hjärta*, s. 43–44.

36. *Ibid.*, s. 45.

37. Vinds depesch n:o 5 (27.1.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

38. Vinds depesch n:o 30 (5.6.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

39. Jfr september–november 1746 och juni–augusti 1747 i Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

40. Se juni–augusti i SP 95/100, NA, Kew.

externa faktorer, som tillgången till information, och interna faktorer, som beskickningens intressen visavi den svenska riksdagen, som påverkade den diplomatiska bevakningen av den svenska nyhetsmarknaden.

Mer oförutsägbara än förändringar i informationsflödet under vissa säsonger var plötsliga avbrott orsakade av andra faktorer som väderlek eller sjukdomsfall vid beskickningarna. Mycket av ryktesspridningen i Stockholm skedde, liksom i andra tidigmoderna städer, under öppen himmel på stadens gator, särskilt vid ”informationscentraler” som Riddarhustorget.⁴¹ Ryktesspridningen förutsatte att folk möttes, antingen inomhus eller utomhus. Om de inte gjorde det uppstod avbrott i ett annars konstant informationsutbyte. På samma sätt kunde nyhetstorka uppstå i den diplomatiska rapporteringen ifall det urbana nyhetsutbytet avstannade. Det brittiska sändebudet i Stockholm förklarade till exempel i december 1747 att han inte skrivit med förra posten eftersom det hade snöat så mycket i flera dagar att folk inte kunde gå ut ur sina hus innan gatorna skottats. Därmed hade det inte funnits något nytt att rapportera.⁴² Hans kommentar vittnar om hur viktigt det var att folk kunde röra på sig och mötas för att upprätthålla det informationsutbyte som även beskickningarna förlitade sig på.

I vilken mån information fanns att tillgå och hur snabbt den kunde förmedlas vidare är väsentligt med tanke på ryktets roll i den diplomatiska rapporteringen. Långsamma kommunikationsmetoder och en tidvis opålitlig post omöjliggjorde en rapportering som tillät sändebudet att utreda vilka rykten som kunde bekräftas och vilka som inte kunde det. Vattenleder skapade, som Örjan Simonson påpekat, kontinuerligt förseningar i postgången under decennierna kring 1700.⁴³ I Stockholm var hela diplomatkåren beroende av en postgång som inkluderade vattenleder antingen mellan Sydsverige och Danmark

41. Sennefelt, *Politikens hjärta*, s. 68 ff.; Christensson, 'Ryktet går', s. 142.

42. Guy Dickens 8.12 1747, SP 95/101, NA, Kew.

43. Örjan Simonson, 'The Swedish Empire and postal communications. Speed and time in the Swedish Post Office, c. 1680–1720', Heiko Droste (ed.), *Connecting the Baltic Area. The Swedish Postal System in the Seventeenth Century*, Södertörn academic studies 42 / Södertörn studies in history 9 (Huddinge 2011), s. 49–98. Bland de genomgångna korrespondenserna återfinns klagomål över försenad post särskilt i den brittiska korrespondensen, som var beroende inte enbart av postgången mellan Sverige och kontinenten, utan även mellan kontinenten och England. För exempel på förseningar i den brittiska korrespondensen, se Guy Dickens 13.1.1747, 16.1.1747, 20.1.1747, 23.1.1747 och 27.1.1747, SP 95/100, NA, Kew.

eller Tyskland eller över Ålands hav. Risken för förseningar i kommunikationen gjorde att ett rykte med potential att bli en bekräftad nyhet var värt att uppmärksammas i ett tidigt skede. Informationen skulle nämligen, om den bekräftades, enbart kunna förmedlas med det dröjsmål som postgången innebar. I november 1746 meddelade till exempel Vind att han fått veta att riksrådet och kanslipresidenten Carl Gustaf Tessin hade bett om avsked från sina ämbeten. Han vågade dock inte uttala sig om nyhetens riktighet.⁴⁴ Det gjorde han i stället några veckor senare, då han bifogade Tessins meddelande om avgång.⁴⁵ I Vinds etappvisa rapportering om Tessin tydligörs ryktets betydelse som potentiell nyhet. Information som av rapportören själv beskrevs som icke-verifierad hade i detta sammanhang sin naturliga plats sida vid sida med pålitlig information.

Rykten hade emellertid även ett egenvärde vid sidan av den nyhetspotential de innehöll. Ibland refererade depescherna rykten med det dubbla syftet att både förmedla en uppgift och att måla en stämningsbild över den svenska huvudstaden. Genom att rapportera vilka rykten som rörde sig i huvudstaden och vad som upptog lokalbefolkningens medvetande, kunde sändebud antyda hur det politiska klimatet såg ut för stunden. Det här avspglas i den diplomatiska rapporteringens språkbruk kring information och informationskällor. Gångse rykten beskrevs så att man antingen underlät att nämna vem som spred dem eller hänvisade till en odefinierad allmänhet. I de brittiska rapporterna förekom uttryck som ”ett allmänt rykte i staden” (*a general Report in Town*) och ”det talas allmänt här” (*the general talk here at present*),⁴⁶ medan de franskspråkiga danska rapporterna omtalade ”falska rykten i staden” (*[f]aux bruits qui courent la Ville*) samt hur allmänheten ”roade sig med att komma på olika påhitt” (*le Public s’amuse à former des Inventions differentes*) eller ”föreställde sig tusen falskheter” (*le Public se plait à imaginer mille faussetés*).⁴⁷ På liknande sätt betonades ryktesspridningens effekt i uttryck som hur en nyhet ”väckte mycket

44. Vinds depesch n:o 56 (18.11.1746), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

45. Vinds depesch n:o 61 (5.12.1746), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

46. Guy Dickens 22.5.1747 och 30.10.1747, SP 95/100, NA, Kew.

47. Vinds depescher n:o 54 (11.11.1746), n:o 58 (25.11.1746) och n:o 19 (7.4.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

uppseende” (*fait grand bruit icy*) eller ”väckte allmän uppmärksamhet” (*attire l'attention publique*).⁴⁸

Ett exempel på en kombination av rykten med nyhetspotential och stämningsrapporter som återfinns i ett flertal sändebuds korrespondenser under riksdagen 1746–1747 är kommentarer om ryska galärer i Finska viken och ryska trupperörelser vid finska gränsen. Den här typen av rykten spred sig och fick stor effekt både i huvudstaden och annanstans i det svenska riket. Guy Dickens påpekade till exempel i slutet av sommaren 1747 att rykten från Finland om att ett stort antal ryska galärer observerats skapade ”en viss oro” (”some uneasiness”) och rädsla, oberoende av om de var sanna eller falska.⁴⁹ Poängen var med andra ord inte enbart det faktum att ryska galärer observerats, utan även den rädsla nyheten gav upphov till i den svenska huvudstaden. Nya rykten om trupperörelser anlände från Finland på olika sätt, med kurir från en landshövding till riksrådet eller via privata brev till enskilda personer i Stockholm. När de en gång anlant blev de allmängods bland stadsborna och förmedlades vidare av diplomatkåren, som spekulerade över det ryska hovets intentioner.⁵⁰

Ryktesspridningen kring de ryska galärerna och trupperörelserna är med andra ord ett exempel som sammanfattar många aspekter av den diplomatiska rapporteringens bevakning av rykten i Stockholm. De utländska beskickningarnas rapportering om galärerna och upp- rustningarna baserade sig antagligen på ett flertal källor, eftersom ryktet om ryska galärer spred sig i huvudstaden samtidigt som ämnet behandlades inom riksdagens olika instanser och i riksrådet.⁵¹ Sändebuden förmedlade å sin sida uppgifter om de här ryktena i sina depescher både eftersom den ryska flottans rörelser var av intresse för Ryslands fiender och allierade och för att den svenska statsledningens och allmänhetens reaktioner upplevdes som betydelsefulla. Ett rykte

48. Lanmary 30.9.1746 och 2.6.1747, CP Suède vol. 214 och 216, AMAE.

49. Guy Dickens 11.8 och 14.8.1747, SP 95/100, NA, Kew.

50. Se till exempel Vinds depesch n:o 14 (10.3.1747): ”Toutes les lettres particulieres de Finlande arrivées par la Poste de Samedy ne parlent que des mouvements continuelles des troupes Russiennes sur la frontière mais il ne transpire rien du contenu de celles de la Cour. À juger par toutes les mesures, que l'on prend pour se mettre en garde contre une surprise, il paroît bien que l'on n'est pas tout à fait tranquils sur ce Sujet”; Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127 TKUA, RA, Köpenhamn.

51. Carl Gustaf Malmström, *Sveriges politiska historia. Från konung Karl XII:s död till statshöfningen 1772*, 3. delen. 2. uppl., delvis omarb. (Stockholm 1897), s. 287–288.

med den här typens breda genomslagskraft öppnade därtill upp frågan om hur uppgifterna skulle bemötas av olika aktörer.

Vådan av att dementera osanningar

I förhållande till ryktesspridningen på tjänstgöringsorten var de utländska sändebuden både observatörer och aktörer på samma gång: de skulle inte enbart snappa upp information, utan även finnas tillhands då information behövde förmedlas från ett hov ut till omvärlden. Matthieu Gellard har talat om tidigmoderna sändebud som ett element i en härskares ”kommunikativa apparatur” vid sidan av till exempel den personliga korrespondensen regenter emellan.⁵² Den här funktionen aktiverades särskilt i konfliktsituationer, då de parter som deltog hade ett särskilt intresse av att förmedla sin version av pågående händelser.⁵³ Under 1746–1747 års riksdag försågs till exempel både den brittiska och den franska beskickningen i Stockholm med nyheter kopplade till österrikiska tronföljdskriget.⁵⁴ Förväntningen var att de skulle sprida nyheterna i den svenska huvudstaden, det vill säga agera som ett språkrör för det hov de representerade.

I motsats till uppdraget att sprida information, vill jag lyfta fram sändebuds reaktioner på oönskade rykten på tjänstgöringsorten. Den diplomatiska rapporteringen om vad som upptog allmänhetens uppmärksamhet i Stockholm vittnar om att flera av sändebuden i den svenska huvudstaden konfronterades med rykten som gällde den regent de representerade.⁵⁵ Därmed ställdes de inför valet att försöka motarbeta ryktesspridningen eller att låta bli. Alla rykten var inte oönskade. De återkommande ryktena om ryska trupperörelser vid gränsen under 1746–1747 års riksdag gav inledningsvis de brittiska och ryska beskick-

52. Se Matthieu Gellard, ”Face aux bruits et aux rumeurs”. ‘Le dispositif communicationnel de la monarchie française en direction des princes européens durant les guerres de Religion’, Pierre-Yves Beaupaire (dir.), *La communication en Europe de l’âge classique au siècle des Lumières* (Belin 2014), s. 206–213.

53. Ibid.

54. Se till exempel Guy Dickens 2.9.1746, 9.6.1747 och 13.11.1747 samt reskript till honom 19.5.1747, SP 95/99–100, NA; reskript till Lanmary 23.10.1746 (n.s.) och Lanmary 14.11.1746, CP Suède vol. 214, AMAE.

55. Förutom de exempel som behandlas i denna uppsats, kan det uppmärksammas fallet med Fredrik I:s skotska livläkare Alexander Blackwell och de rykten om en dansk-brittisk konspiration som spreds i samband med det under våren 1747 nämnas. Se ’Alexander Blackwell’. SBL, artikel av Erik Naumann. urn:sbl:18349 (hämtad 17.5.2018), samt Malmström, *Sveriges politiska historia*, s. 325–330.

ningarna ett hopp om att kunna förbättra sin förhandlingsposition. De hade knappast något intresse av att motarbeta en livlig ryktescirkulation. I andra fall kunde ryktesspridningen vara högst önskad och kräva någon form av reaktion.

Oron inför ryska truppörelser på andra sidan gränsen följdes av rykten om danska upprustningar riktade mot Sverige under hösten 1746 och särskilt under våren 1747. Ryktena skulle visa sig vara obefogade, men hann innan dess cirkulera under en längre tid.⁵⁶ Det danska sändebudet uppmärksammade ryktena redan i november 1746,⁵⁷ men ägnade dem större uppmärksamhet först när han i mitten av mars 1747 meddelade att de åter fått fart.⁵⁸ I slutet av sistnämnda månad rapporterade han att samma rykten fortsatte alarmera allmänheten.⁵⁹ Lite senare framförde han en teori om varför ryktet cirkulerade. Det var enligt honom en följd av en medvetet fabricerad rapportering från det svenska sändebudet i Köpenhamn med syfte att skapa oro i Sverige och därmed bädda för en svensk–preussisk allians. Först i mitten av maj kunde Vind meddela att ryktena avtagit.⁶⁰ Under de två månader ryktena var som mest utbredda sysselsattes den danska beskickningen med att dementera dem på olika sätt.

Ryktena försatte Vind i en svår situation. Som danskt sändebud var han tvungen att se till att de inte skadade relationerna mellan de två kungamakterna. I denna strävan backades han upp av svenska aktörer. I sin rapportering om den utdragna ryktesspridningen beskrev han hur ”var och en som ömmade för landets lycka” hade kommit och talat med honom om saken ”med mycket oro”.⁶¹ Beskrivningen vittnar om hur

56. Malmström, *Sveriges politiska historia*, s. 330–331.

57. Vinds desesch n:o 54 (11.11.1746), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

58. ”Mais l'attention du Public est encore plus reveillé par les bruits, qu'on a renouvelles ici des armements qui se font en Dannemarc.”; Vinds desesch n:o 15 (17.3.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

59. Vinds desesch n:o 16 (27.3.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

60. Vinds desescher n:o 19 (7.4.1747) och n:o 26 (12.5.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn. Ryktena om den danska upprustningen återfinns även i Lanmarys rapportering: se Lanmary 6.3.1747, 13.3.1747 och 19.6.1747, CP Suède vol. 215–216, AMAE.

61. ”Tout le monde bien-intentionné pour le bonheur de son païs est venu m'en parler avec beaucoup d'inquietude.”; Vinds desesch n:o 16 (27.3.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

Vinds svenska kontakter oroade sig över ryktenas möjliga konsekvenser och önskade någon form av reaktion från den danska beskickningen. Enligt Vind var det emellertid lönlöst att försöka motbevisa ryktena genom att tala om den danske kungens önskan om att ”upprätthålla fred och ro med sina grannar”. Mot det danska sändebudets ord stod det faktum att ”orosmoln i grannskapet” användes som motiv inom adelsståndet för att yrka på en förbättring av försvaret i öst och syd, samt riksrådets beslut att verkligen rusta upp i söder.⁶²

Trots uppenbara svårigheter att dementera rykten om en dansk mobilisering gjorde Vind exakt detta så länge ryktesspridningen fortsatte. Han backades inte enbart upp av enskilda personer, utan kunde i slutet av mars 1747 rapportera att även Fredrik I hade närmat sig honom. Kungen hade intygat att han inte trodde på de ”falska rapporterna” och bett Vind bekräfta att Danmark strävade efter att ”leva i god harmoni med Sverige” för det svenska rådet.⁶³ Samtalet med kungen fick Vind att inleda en personlig kampanj mot ryktena om den danska upprustningen. Han påpekade för flera riksråd att de enbart kunde ha spridits av illasinnade personer som ville skapa bitterhet och misstroende mellan de två hoven. Av riksråden fick han instämmande svar, men ett riksråd konstaterade att det skulle vara bäst att motsäga sig ryktena genom ett memorial till Kungl. Maj:t. Vind ansåg sig inte ha befogenheter att lämna in ett utan uttryckliga order uppifrån. I sin rapport meddelade han i stället att han, i väntan på order, skulle göra allt vad han kunde för att ”förstöra” ryktena. Dessa var, tillade han, värda att uppmärksammas enbart för den ”dåliga verkan” de kunde ha ”på en allmänhet som var alltför känslig för falska intryck”.⁶⁴

Vind återkom till ryktena om den danska upprustningen i samband med att de började avta i maj 1747.⁶⁵ Han förvånade sig över hur

62. Vinds depesch n:o 15 (17.3.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn. Om riksrådets och sekreta utskottets reaktioner och beslut om krigsrustningar som följd av de ogrundade ryktena se Malmström, *Sveriges politiska historia*, s. 330–331.

63. Kungen bad Vind tala specifikt med riksrådet Cedercreutz; Vinds depesch n:o 16 (27.3.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

64. *Ibid.*

65. Vinds depesch n:o 26 (12.5.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn. Senare under sommaren återkom rykten om danska upprustningar, men utan att de föranledde samma motreaktioner; se Vinds depesch n:o 38 (24.7.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn. I det här skedet

samma rykte turvis utnyttjades av ”det ena eller andra partiet” för att tjäna var sitt syfte. Ursprungligen hade det, enligt honom, spridits ut för att bädda för alliansen med Preussen, och vädjan om att han skulle dementera det med ett memorial var en motreaktion på denna strävan.⁶⁶ Att man verkligen förväntade sig att han skulle reagera illustrerades enligt honom även av de kommentarer han fick. Han beskrev hur en bemärkt person hade upplyst honom om att man förvånade sig över hans beteende. Ställd inför dylika krav påpekade Vind att han i egen-skap av sändebud inte skulle ha tid för annat om han var tvungen att lämna in ett memorial om varje falskt rykte med anknytning till det danska hovet. Han hade talat med kungen, nästan alla riksråd och ”alla inklusive lantmarskalken och en stor del av sekreta utskottet” om saken och därmed trott sig ha övertygat merparten av alla förståndiga män-niskor. Enligt Vind hoppades den person som hade kontaktat honom trots allt på ett offentligt avståndstagande.⁶⁷

Vind fick aldrig order om att lämna in ett formellt memorial. I stället såg han sig, efter instruktioner från sitt hov, tvungen att än en gång ta avstånd från ryktena inför kungen och lantmarskalken samt flera riksråd. Fredrik I visade sig vara särskilt nöjd över Vinds kommentar om att ”rapporterna enbart var påfund av personer som var illasinnade gentemot Nordens ro och den fred och goda harmoni som existerade och vilka hans kung uppriktigt önskade bibehålla mellan de två grannkronorna”.⁶⁸ I det här skedet hade ryktesspridningen mist sitt momentum, antingen som en följd av eller oberoende av Vinds insatser. De reaktioner som ryktena om den danska upprustningen föranledde vid den danska beskickningen visar med andra ord att Vind både själv insåg vikten av och instruerades att ta avstånd från skadliga rykten. Detta skedde emellertid inte i form av ett formellt och offentligt

hade de två fördragen med Preussen och Frankrike redan undertecknats och därmed fanns inte längre samma intresse för att varken blåsa upp eller dementera samma rykten som några månader tidigare hade satt folk i rörelse.

66. Vinds depech n:o 19 (7.4.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

67. Vinds depech n:o 22 (21.4.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

68. ”[...] que ces raports n'etoient que des Inventions de personnes mal intentionnées pour le repos du Nord et pour la paix et la bonne harmonie qui subsistent, et que le Roi Notre Maitre desiroit sincerment de conserver entre les deux Couronnes Voisines.”; Vinds depech n:o 24 (1.5.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

avståndstagande, utan genom att flera gånger ta ställning inför landets ledning via personliga samtal. Vind lämnade aldrig in något memorial trots att han ombads göra detta och trots att ryktet om den danska upprustningen cirkulerade under en lång tid.

Samma taktik användes även av andra sändebud på andra håll. När det svenska riksrådet informerades om att rykten spred sig vid gränsen mellan Sverige och Ryssland om ryska planer på att invadera Finland, beslutade man att instruera det svenska sändebudet i S:t Petersburg, Barck, att förklara hur viktigt det var att dylika rykten hämmades. Av riksrådets protokoll framgår att Barck skulle framföra sitt ärende ”under Discursen med Ministéren, men icke formellement”.⁶⁹ Strax därpå lät tronföljaren meddela att han fått veta att den ryska kejsarinnan hade nåtts av falska rykten om att han hade druckit till de ryska galärernas undergång, varpå man föreslog att Barck skulle få order om att ”söka tilfälle sådant på et godt sätt emot Ryske Ministéren at förklara”.⁷⁰ Gemensamt för de order som gavs Barck visavi det ryska hovet och Vinds agerande i Stockholm är en kommunikation som kretsade kring enskilda samtal med nyckelpersoner inom den högsta statsledningen. Kommunikationen sköttes muntligt och undvek formella, skriftliga klagomål. Den var diskret på alla vis och byggde på att ta ställning utan att väcka uppmärksamhet. Skillnaden till hur det ryska sändebudet motarbetade rykten under samma riksdag är frapperande.

Från oönskade rykten till formella klagomål

Vid sidan av de rykten om ryska trupprörelser nära finska gränsen och ryska galärer i Finska viken som den ryska beskickningen gärna såg att spred sig uppstod även tidvis enskilda rykten som det ryska sändebudet, liksom hans danske kollega, genast upplevde ett behov av att dementera. Redan innan riksdagen inleddes, under sensommaren 1746, reagerade Johann Albrecht von Korff (1697–1766), nyligen anlänt ryskt sändebud, på rykten om att den ryska kejsarinnan hade för avsikt att kullkasta den svenska tronföljden.⁷¹ En rapportering om de här ryktena återfinns i det brittiska sändebudets korrespondens, där de sägs vara en följd av

69. RPU 29.1.1747, RA, Stockholm.

70. RPU 3.2.1747, RA, Stockholm.

71. Arne Remgård, *Carl Gustaf Tessin och 1746–1747 års riksdag*, Bibliotheca historica Lundensis 20 (Lund 1968), s. 44.

att ”de franska partisanerna sin vana trogna strax före och under en riksdag spred sådana rykten som de ansåg skulle vända folket mot de hov som inte främjade deras planer”. Därför cirkulerade nu rykten om att kejsarinnan avsåg att omkullkasta valet av den svenska tronföljaren.⁷²

Den ryska beskickningens reaktion på ryktena avvek starkt från den diskretion Vind agerade med. Korff besvärade sig över ryktena med ett formellt memorial, det vill säga den metod som den danska beskickningen valde bort. Han klagade över att ryktet åsyftade att ”strö fröet till misstroende och förbittring gentemot den ryska kejsarinnan” och över det faktum att det inte enbart spred sig ”i den kungliga residensstaden utan även i många provinser”.⁷³ Det ryska memorialet spred sig snabbt i avskrifter både bland den svenska allmänheten och bland diplomatkåren i huvudstaden.⁷⁴ Vind rapporterade bara några dagar senare att Korffs skrift redan fanns ”i allas händer” och skulle sprida sig till provinserna med kvällsposten. Han understödde den ryska beskickningens försök att på det här sättet ”förhindra alla lögner som landet annars hade dränkts i”.⁷⁵ Danmark och Ryssland hade ingått en allians under sommaren 1746,⁷⁶ och Vind delade därmed delvis politiska antagonister med Korff.

I riksrådet väckte Korffs memorial ett flertal reaktioner, inte minst för att han hade lämnat in memorialet direkt till kungen och inte till

72. ”It being customary with the Partisans of France, a little before and during the sitting of a Diet, to spread such Reports as They think may indispose the Minds of People here, against those Courts, that do not favour their Schemes, These Gentlemen have begun to make use of these Artifices with regard to Russia [...]”; Guy Dickens 5.9.1746, SP 95/99, NA, Kew.

73. N:o 566 Promemoria av Korff daterad Stockholm 2.9.1746, Ryska beskickningars memorial och noter 1744–1758, DM 628, RA, Stockholm. Se även Malmström, *Sveriges politiska historia*, s. 283–284.

74. Guy Dickens bifogade en kopia av Korffs promemoria i fransk översättning; Guy Dickens 5.9.1746, SP 95/99, NA. Hos Vind återfinns en avskrift av den tyska ursprungstexten; Vinds depech n:o 39 (5.9.1746), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

75. ”Cette circonstance dénote suffisamment le but que ce Ministre s’est proposé, et je ne doute pas que ce Memoire, qui est déjà entre les mains de tout le monde et qui par la poste de ce soir sera indubitablement envoyé dans toutes les provinces ne fasse un grand effet. Son intention est de plus de communiquer formellement cette Declaration aux Quatre Ordres de l’Etat. Il est certain, qu’il falloit en venir à cette demarche pour prévenir toutes les mensonges, dont on auroit sans cela inondé le païs, pour nuire à la bonne cause.” Vinds depech n:o 39 (5.9.1746), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

76. Jägerskiöld, *Den svenska utrikespolitikens historia*, s. 168–169.

Kanslikollegium, som han borde ha gjort.⁷⁷ Därmed hade han utestängt hela den högsta politiska ledningen från att agera annat än i efterhand. Förfarandet kunde dessutom, som Arne Remgård påpekat, tolkas som ett direkt inlägg i kampen mellan svenska politiska grupperingar. Genom att förbigå Kanslikollegium uppfattades Korff uttrycka Rysslands mistro mot både Tessin i egenskap av kanslipresident och mot hattarna överlag.⁷⁸ Memorialet väckte därtill en diskussion om rykten och deras effekter på ett allmänt plan samt om följderna av Korffs memorial i synnerhet. Under rådets behandling av promemorian poängterade bland andra kanslipresidenten Carl Gustaf Tessin vikten av ett skriftligt svar till den ryske ambassadören, eftersom denne ”sit Memorial, så som af des innehåll kunde skönja ej ärnade tysthålla”.⁷⁹

Det intressanta i Korffs sätt att agera är den uppståndelse hans memorial väckte och den betydelse både han och den svenska ledningen tillskrev olika former av rykten. Korff ansåg att ryktena om kejsarinnans illvilliga avsikter krävde en motreaktion, medan den svenska ledningen både bekymrade sig över dessa rykten och över den nyhetseffekt som Korffs klagomål skulle ha. Rådet diskuterade med anledning av händelsen hur ”alla de onödiga tal och Discourser, som om dylika och andra stats saker på publique ställen skola föras” kunde avskaffas och föreslog att falska ryktens utspridande och utlåtelse på ”publique ställen” borde hämmas och bestraffas. Eftersom en riksdag stod för dörren beslutade man att utarbeta ett förslag till förordning som kunde behandlas av ständerna.⁸⁰ Ett sådant utarbetades med syftet att ”förbiuda utspridandet af sådana ryckten, som tiena til upväckande af hat och ilwilja, riket och deß grannar emellan”. Den föreslagna förordningen motiverades bland annat med att det blivit vanligare att ”friare än wederbör tala om fremmande Magter”.⁸¹

Samtidigt som rådet med andra ord tog orsaken till Korffs klagomål på allvar, såg det mycket allvarligt på att det ryska sändebudet kringgick Kanslikollegium. Korff skulle komma att upprepa samma förfarande två månader senare i samband med audienser hos både kungen och

77. För diskussioner om promemorian se RPU 3.9, 8.9, 9.9 och 10.9.1746, RA, Stockholm.

78. Remgård, *Carl Gustaf Tessin*, s. 44–45.

79. RPU 3.9 1746, RA, Stockholm.

80. RPU 3.9 och 8.9.1746, RA, Stockholm.

81. Förslaget var utarbetat av Samuel Åkerhielm och lästes upp redan följande dag; RPU 9.9.1746, RA, Stockholm.

tronföljaren.⁸² Det här agerandet gav synlighet och bidrog i sig till en ryktesspridning. De utländska beskickningarna bevakades tidvis mycket aktivt av politiska aktörer,⁸³ och ett sändebuds audiens vid någotdera hovet gick knappast förbi en intresserad publik i Stockholm. Tvärtom väckte en audiens frågor kring vilket ärende den hade gällt. Förutom av allmänheten övervakades sändebud av övriga medlemmar av diplomatkåren. Om detta vittnar regelbundna kommentarer i den diplomatiska korrespondensen, både då något sändebud haft en audiens eller en kurir anlänt till en beskickning.⁸⁴ Korffs audienser under hösten 1746 väckte med andra ord nyfikenhet hos omvärlden, vilket kan förklara den mycket snabba spridning som avskrifter av hans memorial fick direkt efteråt.

Den ryska beskickningens metoder väckte med andra ord uppseende ett flertal gånger under riksdagen. Ett annat återkommande handlingsmönster var beskickningens klagomål gällande rykten. Under en av de nämnda audienserna pekade Korff till exempel ut Tessin som upphovsmannen bakom ryktena kring kejsarinnans illsinnade intentioner.⁸⁵ Därtill beklagade han sig ett flertal gånger över enskilda personers förtal mot honom eller mot den ryska beskickningen.⁸⁶ Klagomålen riktade sig mot personer med koppling till de profranska och antiryska grupperingar Korff försökte motarbeta. De var med andra ord ett redskap i den ryska beskickningens engagemang kring riksdagens partistridigheter och har som sådana uppmärksammats i äldre forskning.⁸⁷ Det intressanta är emellertid den vikt Korff även i

82. Se Malmström, *Sveriges politiska historia*, s. 296 och Remgård, *Carl Gustaf Tessin*, s. 52 ff.

83. Se även Sennefeldt, *Politikens hjärta*, s. 220–222.

84. Se till exempel Vinds kommentar om att han utrett vilket ärende det preussiska sändebudet haft under en audiens, Vinds depesch n:o 35 (19.8.1746), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn. För kommentarer om kurirer se till exempel Guy Dickens och Vinds rapportering om en kurirs ankomst till den ryska ambassaden och de reaktioner ankomsten väckte; Guy Dickens 31.3.1747, SP 95/100, NA; Vinds depesch n:o 18 (3.4.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

85. Översatt avskrift av det tal Korff höll under en audiens med Adolf Fredrik 15.11.1746 bifogad Guy Dickens 18.11.1746, NA. Se även Remgård, *Carl Gustaf Tessin*, s. 54–55.

86. Se promemoria av Korff daterade 30.9.1746 (n:o 570) och 2.10.1746 (n:o 588), Ryska beskicknings memorial och noter 1744–1748, DM 628; RA, Stockholm. Den förra gällde köpmannen Anders Plomgren, bror till en framstående riksdagsman och hattpolitiker. Den senare gällde generalen och hattpolitikern Fabian Wrede. Korff upprepade dessutom sina klagomål, eftersom han inte var nöjd med de svar han fick, se Guy Dickens 11.11.1746, SP 95/99, NA.

87. Malmström, *Sveriges politiska historia*, s. 288–289.

detta sammanhang gav åt rykten hos allmänheten. I ett memorial beskrevs till exempel hur en köpman genom att misstänkliggöra personer som besökte den ryska beskickningen hade strävat efter att ”uppröra publikum på ett otillåtet sätt”.⁸⁸

Hos den svenska statsledningen väckte Korffs agerande ogillande, inte bara för att han nonchalerade det svenska styrelseskickets formaliteter, utan även för att han problematiserade rykten och dessutom åstadkom okontrollerbar uppmärksamhet. När han under ett besök hos Fredrik I klagade över ett av de förtal han även uppmärksammade i memorial under hösten 1746, bad kungen honom ”att inte göra någon reflexion på hwad som sades och utspriddes, efter som folket här tager sig mera frihet att tala och raisonnera om all ting än annorstädes”. I riksrådet föreslog å sin sida Tessin, Korffs främste motståndare, i slutet av året att Sverige skulle beklaga sig över Korff hos kejsarinnan med anledning av att denne ”trodt falska ogrundade rykten”.⁸⁹ Ett par månader senare både kritiserades och tillrättavisades Korff efter att han hade inkommit med ytterligare ett memorial om oönskad ryktesspridning i Stockholm.⁹⁰ I ett kungligt svar tillrättavisades han för att ha vänt sig direkt till kungen med ett skriftligt klagomål i stället för att ha vänt sig till ”någon i ministären i förtrolig kommunikation”. Kungen insisterade på det opassande i Korffs beteende genom att hänvisa till det missnöje han skulle uttrycka ifall det svenska sändebudet i S:t Petersburg vände sig direkt till kejsarinnan med klagomål över rykten i den ryska huvudstaden.⁹¹ På detta svarade Korff att ryktesspridningen i de två huvudstäderna inte kunde jämföras, särskilt inte vad gällde de

88. Promemoria av Korff daterad 30.9.1746 (n:o 570), Ryska beskickningars memorial och noter 1744–1748, DM 628, RA, Stockholm.

89. RPU 6.12.1746, RA, Stockholm.

90. Korffs klagomål gällde denna gång rykten om orsaken till att köpmannen Christoffer Springer arresterats. Han klagade över att det påstods att Springer häktats på grund av att denne besökt den ryska ambassaden och yrkade på att ”publicum därom måtte desabuseras”. Promemoria av Korff daterad Stockholm 17.2.1747 (n:o 147), Ryska beskickningars memorial och noter 1744–1758, DM 628, RA, Stockholm. Memorialet finns i avskrift hos Guy Dickens 20.2.1746/7, SP 95/100, NA; omnämns även av Lanmary 20.2.1747, CP Suède vol. 215, AMAE; samt av Vind n:o 10 (20.2.1747), Sverige B. Gesandtskabsrelationer vol. 127, TKUA, RA, Köpenhamn.

91. Extrait de la réponse du Roy de Suede, du 28 Fevrier 1747, au mémoire du Baron de Korff Ambassadeur Extraordinaire de l'Impératrice des Russies, présenté à S: M: Sueoise le 17 Fevrier 1747, au Sujet du marchand Springer. Bifogat Guy Dickens 24.3.1746, SP 95/100, NA.

rykten som spred sig i Stockholm under riksdagar, eftersom det svenska styrelseskicket skiljde sig markant från det ryska.⁹²

Korffs agerande och den strategi han tillämpade i förhållande till rykten som cirkulerade i staden och i hela riket uppfattades som opasande både av den svenska ledningen och – ju längre riksdagen fortskred och det blev allt tydligare att Korff inte skulle ha någon framgång i sina förhävanden – av flera av hans kolleger inom diplomatkåren. Guy Dickens, som i början av riksdagen samarbetat mycket nära med sin ryska kollega, beordrades i januari 1747 att inte göra det på lika villkor, utan låta den ryske ambassadören vara ”huvudsaklig och offentlig aktör” och själv agera med ”yttersta anständighet och diskretion”. Efter ett ur rysk och brittisk synvinkel misslyckat riksrådsväl i slutet av 1746 anade måhända den brittiska ledningen det omöjliga i att vända riksdagens kurs och ville undvika konflikter med den svenska kronan.⁹³ Instruktionerna till Guy Dickens sammanfattar samtidigt allt det som var klandervärt och riskabelt hos hans ryske kollega: det offentliga agerandet och en bristande diskretion. Någonstans bland de memorial som från den ryska beskickningen spred sig i den svenska huvudstaden och riket hade den diplomatiska anständighetens gränser överskridits.

Rykteshanteringens problematik

Diplomaters intresse för och rapportering av allehanda rykten sträcker sig över en lång tidsperiod och slutade knappast med övergången till modern tid och en specialisering av det diplomatiska värvet. Kopplingen mellan diplomati och ryktesspridning har dock här granskats i en särskild historisk kontext. De övergripande frågorna har handlat å ena sidan om hur sändebud fångade upp rykten och å andra sidan om hur de bemötte önskade rykten. Utgångspunkten har varit att se

92. “[...] que les faux bruits qui pouvoient se répandre à Peterbourg, étoient d’une toute autre nature que les faux bruits qui se répandent à Stockholm, sur tout en tems de Diette, la Forme du gouvernement en Russie étant toute différente de la forme de gouvernement en Suede”; von Korffs muntliga svar på kungens skriftliga svar finns återgivet i samband med avskriften av det sistnämnda dokumentet hos Guy Dickens; *ibid.*

93. ”I must earnestly recommend to You to not draw His Mat:y into any Difficulties. Russia is principally, the King more remotely concerned in the Conduct of Sweden, wherefore it is reasonable that the Russian Minister should be the Principal & the publick Actor, & that You should rather advise & encourage him than appear; which if however You should be obliged in any Degree to do, You will do it with the utmost Decency & Discretion: [...] Upon the Whole You will rather act, than appear.”; reskript till Guy Dickens 20.1.1747, SP 95/100, NA.

kopplingen mellan diplomati och rykten som potentiellt problematisk. Hur bör följaktligen diplomatikårens behandling av rykten i Stockholm 1746–1747 tolkas?

Jämförelsen mellan olika beskickningars samt den svenska statsledningens reaktioner pekar på det faktum att sändebud behandlade och försökte hämma den lokala ryktesspridningen på olika sätt. Det ligger nära tillhands att förklara skillnaden i förhållningssätt med politiska intressen och förhållanden på en internationell arena. Det svenska tronföljdsvalet 1743 hade varit ett stort nederlag för Danmark, som både gick miste om valet av en dansk kronprins till svensk tronföljare och såg en oönskad furste ta hem segern. Detta var bakgrunden till ett danskt hot om militära handlingar mot Sverige efter valet.⁹⁴ Under 1746–1747 års riksdag var läget mellan de två skandinaviska kungadömena inte längre lika spänt. Vind hade med andra ord inget intresse av att störa de svensk-danska relationerna. Ryssland strävade däremot efter att utöva press mot Sverige och att förhindra att Sverige anslöt sig till en allians med Preussen.⁹⁵ Korffs närpå aggressiva bemötande av oönskade rykten i Stockholm kan ses i denna kontext. Hans diplomati ackompanjerades av hot om militärt våld i form av ryska galärer i Finska viken.⁹⁶

Även om Vinds och Korffs sätt att bemöta rykten som de upplevde som problematiska skiljde sig från varandra, fanns det likheter i hur de och deras bundsförvanter förklarade ryktesspridningen. Gemensamt för både Vind och Korff var deras uppfattningar om att det fanns en politisk agenda bakom de rykten de försökte motarbeta. Vad gäller ryktena om den danska upprustningen ansåg Vind, som nämnts, att det var det svenska sändebudet i Köpenhamn som låg bakom dem. Ryktena var enligt honom en spelknapp i en kamp mellan politiska grupperingar i Sverige, där de som arbetade för en allians med Preussen hoppades på att kunna utnyttja den rädsla rykten om ett danskt hot skulle orsaka. På samma sätt upplevde det brittiska sändebudet Guy Dickens att ryktena kring kejsarinnans planer på att kullkasta

94. Jägerskiöld, *Den svenska utrikespolitikens historia*, s. 162–164.

95. Förutom Jägerskiöld, *Den svenska utrikespolitikens historia*, s. 169–170, se även beskrivningen av riksdagen i fråga ur ett utrikespolitiskt perspektiv i Johan Richard Danielson, *Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751. Mit einer Darstellung russisch-schwedisch-finnischen Beziehungen 1740–1743* (Helsingfors 1888).

96. Malmström, *Sveriges politiska historia*, s. 287–288.

på den svenska tronföljden hade spridits ut av de brittiska och ryska sändebudens motståndare. Korffs klagomål mot samma rykten pekade å sin sida specifikt ut Tessin som upphovsmannen bakom ryktena.

Intressantare än de politiska intressen som sändebuden själva representerade eller som de ansåg att spökade bakom ryktesspridningen är implikationerna av diplomatikårens behandling av rykten. Alla de sändebud vars korrespondenser genomgått uppmärksammade rykten i sina depescher genom att nedteckna hörsägen och politiska åsikter bland olika kretsar. Därmed konstruerade de ett opinionsklimat i sin rapportering, på samma sätt som andra typer av tidigmoderna källor kan anses ha konstruerat en "allmän opinion".⁹⁷ I motsats till tidigare sekels opinionsreflekterande källor, skedde den diplomatiska rapporteringen från 1746–1747 års riksdag ungefär samtidigt som det franska begreppet *opinion publique* togs i bruk och en abstrahering av den allmänna opinionen skedde.⁹⁸ 1740-talet var, som Ewing visat, upptakten till en brytningspunkt i en fransk kontext,⁹⁹ på samma sätt som mitten av seklet setts som avgörande ur ett allmäneuropeiskt perspektiv.¹⁰⁰ De diplomatiska rapporternas beskrivning av rykten som spreds av en anonym folkmassa kan jämföras med hur myndigheter, eller diplomatikåren, i andra städer snappade upp så kallade *on-dits*.¹⁰¹

Genom dementeringsförsök – både diskreta sådana och mer offentliga försök – gav sändebud ännu större vikt åt ryktesspridningen än då de enbart rapporterade vad de hört. Det här förklarar de reaktioner Korffs formella klagomål över oönskade rykten väckte. Korff uppfattades sträva efter att ställa till med problem.¹⁰² I det sammanhanget var ryktesspridningen möjligtvis enbart ett verktyg han använde sig av. Genom sina upprepade klagomål upphöjde han emellertid – oberoende av vilken hans intention var – ryktesspridningen till ett politiskt problem med

97. Om allmän opinion under tidigmodern tid särskilt med hänvisning till opinionens nominella och reella karaktär, det vill säga det faktum att en allmän opinion samtidigt är en konstruktion och skapas av reella aktörer, se David Zaret, *Origins of Democratic Culture. Printing, Petitions, and the Public Sphere in Early-Modern England*, Princeton Studies in Cultural Sociology (Princeton 2000), s. 8–9.

98. Ewing, *Rumor, diplomacy and war*, s. 213.

99. Ibid.

100. James Van Horn Melton, *The rise of the public in Enlightenment Europe*, New approaches to European history (Cambridge & New York 2001).

101. För *on-dits* som en form av subjektlösa, politiska uttalanden, se Ewing, *Rumor, diplomacy and war*, s. 28–31.

102. För en dylik syn se Lanmary 3.10.1746, CP Suède vol. 214, AMAE.

internationell räckvidd. Denna effekt förstärktes av hans kommentar om att ryktesspridningen i det frihetstida Stockholm skilde sig till sin natur från ryktesspridningen i den ryska huvudstaden. I kommentaren framställdes den svenska ryktesspridningen som något som måste motarbetas, vilket gav politisk, och i detta fall utrikespolitisk, vikt åt enskilda rykten. Även om Vind avstod från formella klagomål, bidrog han på samma sätt som Korff till att ge en betydelse åt de rykten han motarbetade i en kommunikation som fokuserade på enskilda samtal med personer inom statsledningen.

Olika rykten med utrikespolitiskt innehåll och de reaktioner sändebudens agerande visavi ryktesspridningen väckte bör även sättas in i det frihetstida Sveriges politiska kontext med dess syn på offentlig diskussion som något som skulle undvikas. Under 1746–1747 års riksdag förbjöds de facto i lag diskussioner om fattade riksdagsbeslut och tolv år senare diskussioner om regeringsformen.¹⁰³ Statsledningen hade med andra ord inget intresse av att ge uppmärksamhet och tyngd åt rykten i ämnen som enligt denna syn inte angick någon annan än den beslutsfattande, politiska eliten. I det här sammanhanget framstår rådets reaktioner på Korffs agerande som betydande, eftersom de pekar på en koppling mellan diplomati och en framväxande allmän opinion. Rådet diskuterade möjligheter att hämma politiska debatter bland allmänheten som en följd av Korffs klagomål. På det sättet lyfte klagomålen rent konkret upp rykten på den (inrikes)politiska agendan. En koppling mellan diplomati och inrikespolitik i enstaka fall öppnar upp för fördjupade studier. Sändebud var en del av den tidigmoderna statsapparat som övervakade och i viss mån även försökte styra rykten bland samhällets olika skikt. I egenskap av gränsöverskridande aktörer utgör de ett intressant komplement till narrativ kring 1700-talets politiska debatter ur ett nationellt perspektiv. På samma sätt som nyhetsmarknader allt mer granskas ur ett gränsöverskridande perspektiv,¹⁰⁴ skulle reflektioner över hur dynamiken mellan ryktesspridning och statliga kontrollförsök bidrog till framväxten av en allmän opinion gynnas av att inkludera även diplomatins sfär.

103. Karin Seneffelt, 'Frihetstidens politiska kultur', Jakob Christensson (red.), *Signums svenska kulturhistoria. Del. 4 Frihetstiden* (Stockholm 2006), s. 17–49.

104. Se till exempel Joad Raymond & Noah Moxham (eds), *News Networks in Early Modern Europe*, Library of the written word 47 / The handpress world 35 (Leiden 2016). Om en historiografisk skiftning bort från nationella studier i tidigmoderna nyhetsmarknader, se Davies & Fletcher, 'Introduction', s. 7.